

KRÚDY VILÁGA

Száz esztendeje született Krúdy Gyula

Nemcsak az élete, műveinek sorsa is „regényesen” alakult. Pályája első magasan öt ünnepektől talán a legviszhangosabban — volt könyve, amely nyolc hónap alatt három kiadásban fogyott el —, de a halottas ágyánál gyertya égett, mivel a villanyt már előbb kikapcsolták, mert nem tudta a számlát fizetni. Még élt, még „dértsipte” remekeit írta, s már az egyik lexikon holtnak mondta. Halála után aztán újra felfedezték a fiatalok, mint kódlovagok közi a vezért. Aztán újra csönd lett körülötte, majd újra ébresztették. Az utolsó húsz esztendőben valóságos reneszánsza támadt: a kevesek írójából, az „írók írójából” a magyar próza egyik legnépszerűbb klasszikusa lett.

De igazi arcát még mindig homályosítják az öröklődés legendák; az örvendetesen gyarapodó Krúdy-irodalom elemei még nem épültek be eléggé a tudatba. Az „éjszakai lovagról” még mindig elevenebb a kép, mint a „szigeti remetéről”. A „mesélő”, az „álmodozó” Krúdyban még most sem látjuk eléggé a valóság teljesebb megírására is törekvő művészt.

Akármiilyen „rejtélyesnek” is tetszik az élete, egyenes volt az útja. Különös életének egyszerű a titka: nem volt hajlandó beállni a „kutyabőr-kesztyűsök” menetébe. Csakis „író akart lenni és semmi más”. Még a bohémés is lázadás volt: függetlenedés az úri, polgári kötöttségektől; az írás érdekében. Följegyezték: a Petőfi-társaságba még 1923-ban sem ment el, pedig már 1913-ban beválasztották. De egy cigánylakodalomba a leányát is elvitte. Korának társadalmi szokásai nem kötötték, a családi élet szertartásai sem. Rengeteget dolgozott, napi tízenként órán keresztül rötta az apró lila betűket.

Ez az író természetesen váltalta az érkező forradalmakat: a múlttól keserűbb szava senkinek sem volt, s a jövőről talán csak Móricz tudott szebben beszélni a prózairók közül. Ez az író természetesen maradt hű önmagához a forradalmak leverése után is. Védte az írói szabadságát. S mikor legvésebben dühöngött az ellenforradalmi terror, mikor mindenki nemes ösöket keresett, ő a maga szerelemgyermek-voltáról vallott. Ele-tének erre a mozzanatára is érdemes volna erősebben figyelni: nemcsak nemesi hagyományok voltak Krúdy családjában, édesanyja, az egykori malterhordó leánya, s nagyanyja, a szabadságharc egykori markotányosnője a plebejusok világára is érzékenyebb tette a lelkét. Ha más más erősséggel is, de két hagyomány találkozott a böcsőjénél. S mindkettőt vállalta. Büszke volt nemes apai őseinek a szabadságharcos hagyományaira, de nem tagadta meg anyja cselédszarmazását sem. Szindbados életében sokfelé megfordult, de végül, hajótörténet, mégiscsak a kisemberek világában köthetett ki. Tiszta, igaz ember volt, akárcsak az óbudai parton kikötő Szindbád. A vadevezős, aki vállalta a cigánygyerekek keresztapását és egyetlen ingét is odaadta, hogy méltó emléket hagyjon.

Krúdy Gyula nemcsak az álmait igyekezett bús mesékbe fogni. Állandó volt benne a szándék a teljes valóság megírására is. A nyíri csendben, a nyíri pajkosokban a való életet írta, a *Vörös postakocsi* Pest regényének szánta, a *Hét bagoly* korrajzi regény. S a húszas évek derekán is olyan nagy regényről álmodott, amelyben benne volna minden a korról, amelyet átél, „benne az Ó-Magyarország, benne az új Magyarország...” Ezt a nagyregényt közelítette a *Hét bagollyal*, a *Rezeda Kázmér szép életével*, a *Valakit elvisz az ördöggel* és annyi más művével. A nagy álmodozó a valóságnak is jó megfigyelője volt: Móricz Zsigmond mellett talán ő írta meg legteljesebben a mindennapok életét is. A Nyírséget és Budapestet, a vidéki urakat és a városi kisembereket, a szép-asszonyokat és a hírlapírókat;

a lassan pergő napokat, sok-sok változatban.

Krúdy is, mint a századforduló anyni írója, leginkább Mikszáthtól indult. Mikszáthtól vehetett ösztönzéseket a dzsentri ábrázolására is. Él-ményei bőségesek voltak, jól ismerte a „kártyás, boros, vetélkedő, cifra kocsin járó, hajdút tartó, párbajozó, virtuskodó, unatkozó, vadászkalapos és kurjongatással halálba hanyatló úri világot. Ábrázolta is; talán mindenkinél szigorúbban. Időből kimaradtaknak látta és láttatta őket, akik nem segíthet már semmiféle isten. Korai írásaiban még érezhetőek voltak a mikszáthos ízek, de az asszociációk, a történet hátterében, megjelenő lírai és zenei tónus, a borzongató és kísérteties motívumok már jelezték a saját fejlődési irányát. Krúdy másként lépett túl a mikszáthi ábrázoláson, mint Móricz Zsigmond. Móricz inkább tompít a mikszáthi anekdotán. Krúdy túlhatja kifejezéseit, Móricz az anekdoták külön-céltől a földön élő, körüljárható emberek rajzához kap indítást. Krúdnyál a hangсылы az anekdota reális elemeiről az irreálisba csúszik. Móriczot a jelen s jövő felé fordulás, a paraszti törekvésekhez kapcsolódás a realizmushoz vezet. Krúdyt a Mikszáthnál is mélyebb kiábrándultsága patriarkálisnak vélt múlt iránti nosztalgiához, az irreálisnak tűnő álmvilághoz. Az eredmény, a művészi világ más-más jellegű: Móricz realizmust teremt, Krúdy egy stílusú művészet felé halad. Móricz a mikszáthi „pajkos” de-rútól a *Sárvány*, a *Jáklya* drámai küzdelméig érkezik, nappali fényben mutatja be a magyar ugart, Krúdy átlép a tragédiás valóságból egy maga teremtette világba, s a magyar ugarral küzdő, bírózó hősök helyett megajzolja az álmok vízen hajózó Szindbádöt. Holtáig Szindbádöt írta, sok változatban, holdas éjszakai világításban.

Persze, Szindbád is a valóságról beszél, ha sokféle át-tétellel is. Krúdy világot és ironikus-romantikus magatartását — Szauder József irt er-ről meggyőzően —, ez az alak fejezi ki legteljesebben. A Szindbád-novellákban Krúdy egy új novellatípust alkotott, amelyben a líraiság a legfontosabb, a hangulati elemek, az álomszerűség és az asszociációk szabad csapongása. De többször gondolt, novellában és regényben is, a valóság fátyol nélküli megírására is. Realista szándéka azonban többnyire különös formát öltött: a valóságból ismeretes alakokat a Vörös postakocsi álombeli tájak felé vitte, ábrándokba, ködös tájakra. Minden regénye csillózó novella-darabok, prózába fogott költemények sorozata. Álom és valóság egybeemosódik a hősei tudatában csakúgy, mint az ábrázolásban.

A hagyományos regény fe-lől nézve írói világa szükségesnek tűnhet, műfaji babonák-tól szabadulva azonban mű-vészetét a modern próza egy-fajta, az európai próza fejlő-désével lépést tartó kísérlete-ként méltányolhatjuk. Mert Krúdy, mikor a magyar re-gény hagyományos világából kilépett, olyan tájra indult, s olyan eredményeket ért el, amelyek az 1920-as évek kí-

sérleti regényei felé mutat-tak. Az emlékezéssel, az „idő dallamosításával”, a belső monológgal, a lélek kísérteties tájainak a felidézésével némi-képp Proustot is megelőzte, Rokon művészetükben a múlt nosztalgiája, a lírai telítettség és az eszmetársítások gazdag-sága. Igaz, a különbségek leg-alább ennyire szembe-tűnőek. Proust-nak más az anyaga, polgári, sőt nagypolgári, a Krúdy ábrázolta világ erősen feudális jellegű, Proust tudato-san alkotott, az emlékezés mozaikjai nála beilleszkednek a mű „távlati” koncepciójába, művésze intellektuálisan is telített; Krúdy lírikusabb alkat, emlékezése spontánabb. A jellemet atmoszférikusan fogja fel: hangulatokat, látó-másokat, emlékeket közöl, nem időrendi sorrendben, ha-nem a belső időszemlélet szer-int, ahogy az emlékezésben megjelennek. Legtermésze-tebb formája az emlékezés, az adott jellem emlékezésének „dallamos hullámszája”. A de-resedő Szindbád ifjúkori em-lékeit indul megkeresni, a „múltból jövő” hangok után jár.

Amire a Krúdy-hős vágyik — „zöld épületek, vadászós tornácok, nyújtózó ebek, messzire hangzó barátságos köszöntések... férfiak, pajtá-sok, akik poharat emeltek a nőért és hazáért... kará-csonyfalat alatt fehérítő nők, húsos, puha ölelésre termett lusta asszonyok... emberek, akik otthon érzik magukat, áhitatosan tisztelik az életet, és zokszó nélkül fogadják az el nem kerülhető halált — vágyalom. A boldogságkeresés álma. Ezt az álmot keresi a félrehúzódó Krúdy, reményte-lenül. A menekülő, fáradt Krúdy alakította ki magának véglegesen az emlékező stí-lust: ez a fáradt, lemondó em-ber rajzolta meg sok alakban az elkésett lovagot. S tartotta többnyire messzebb magá-tól alakjait és tárgyait az időben, hogy a mesék lebegő kísérteteként lássa őket. A re-mény ritkán lobbant benne; az élet kiéltenséget borral, nő-kkel, kártyával és löve-sennel vélte valamelyest enyhí-thetőnek. Fontosnak csak az írást tartotta, a tücsök cir-pelését. A sebes szívűek, a csillagvárók és önmaga vi-gasztalására.

Álmodozott — mondták ró-la a kortársak. A subján ál-vó emléket ébresztette — vél-te magáról. Álmadozásaival és eső mosta jezeivel azonban modern törekvések öntudat-lan elődje volt; álmadozásaiból csakugyan egy tucat iro-dalmi iránynak a nyersanva-ga kitélt volna a „takarékos Nyugaton”. A hagyományos formák feloldása, a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idő „dallamosítása”, a nagyí-tás, a képek egymásba oldása mind-mind az ő hozománya. Az irodalomtörténet alig győ-ző fölmélti roppant hozomá-nyát. Úgy van, ahogy Féja Géza írta róla: alakja egyre növekszik. Ma már határozot-tan állíthatjuk, amit tegnap még csak bizonytalankodva próbáltunk fogalmazni: óriás volt, a század első felének Móricz Zsigmond mellett a legnagyobb magyar prózairó-ja. Igaz író, igaz ember: az írás erkölcsé értelmében fedd-hetetlen.

Polner Zoltán

TANYAI ISKOLÁSOK

Keresztül sötétlő földeken
búzák árnyékában
valamikor jönni onnan láttam
apátokat, dajkákat is.

Szelekben úszó dűlők, tanyák
a megmondható
miről is akar a sors majd szólni
felnötként, komolyan veletek.

Ők is messziről jöttek, Szavuk
zöld ere kiszáradt.
Cserepes örömiüket a bánat
ránceá tördelte szép arcukon.

Népmesék kis óriásai:
hétmérföld az orszáig.
Sok munka és mérhető okosság,
hogy emberi égboltunk legyen.